

DURBĖS MŪŠIO INTERPRETAVIMO TRADICIJA LIVONIJOJE IR PRŪSIJOJE ISTORINIUISE ŠALTINIUISE (XIII A. – XVI A. PR.)

Egidijus Miltakis

ABSTRACT

The article reviews the development stages of the battle of Durbe narrative over the period of the 13th to the early 16th c. in Prussian and Livonian historiographical traditions. Attempts are made to find out the way and the reasons of the changes in the battle of Durbe narrative in different traditions, the impact that caused the changes, and the functions the narrative played in historical works. Major attention is focused on three chronicles: the Livonian Rhymed Chronicle (the 13th c.), The Chronicle of the Prussian Land of Peter of Dusburg (mid-14th c.) and Simon Grunau's Chronicle (mid-16th c.). The chronicles present three versions of the battle of Durbe story which are related and which, however, differ in the plot, details, and functions. Each version marked three different stages of the narrative development and formed three different traditions of the battle of Durbe narrative, on the basis of which subsequent authors created historical myths of the said battle. Part of the details of the historical myths (and especially those borrowed from Simon Grunau's version) survived and are employed in contemporary Lithuanian fiction, historical, and educational literature.

KEY WORDS: Chronicle, historiography, the Teutonic Order, research into sources, symbols, historical memory.

ANOTACIJA

Straipsnyje apžvelgiami Durbės mūšio naratyvo raidos etapai XIII–XVI a. pr. Prūsijos ir Livonijos istoriografinėse tradicijose. Aiškinamasi, kaip ir kodėl keitėsi Durbės mūšio pasakojimo elementai atskirose tradicijose, kas šiuos pokyčius lėmė, kokias funkcijas šis pasakojimas atliko istoriniuose veikaluose. Daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama trimis kronikoms – *Eilijuotajai Livonijos kronikai* (XIII a. pab.), Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronikai* (XIV a. vid.) ir Simono Grunau kronikai (XVI a. vid.). Šios kronikose buvo užrašyti trys, nors ir giminingi, tačiau siužetu, detalėmis ir funkcijomis atitinkamos kronikose besiskiriantys pasakojimo apie Durbės mūšį variantai. Kiekvienas iš variantų žymėjo tris atskirus naratyvo raidos etapus ir formavo tris atskiras pasakojimo apie Durbės mūšį tradicijas, kurių pagrindu vėlesni autoriai kūrė istorinius mitus apie Durbės mūšį. Dalis šių istorinių mitų detalių (ypač perimtų iš Simono Grunau pasakojimo versijos) išliko ir funkcionuoja šiuolaikinėje Lietuvos istorinėje, grožinėje bei pedagoginėje literatūroje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kronika, istoriografija, Vokiečių ordinas, šaltinotyra, simboliai, istorinė atmintis.

Egidijus Miltakis, Lietuvos edukologijos universitetas,

Istorijos didaktikos centras

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

El. paštas: egidijus.miltakis@gmail.com

Įvadas

Pasakojimas apie Durbės mūšį neabejotinai yra istorinis mitas, kuris veikė amžininkus, vėlesnes kartas ir šiuolaikines visuomenes. Galima pagrįstai teigti, kad Durbės mūšio naratyvas yra tiek lietuvių, tiek latvių istorinės sąmonės dalis, gyvybinga ir nuolat aktualizuojama. Durbės mūšis šiais laikais dažnai įvardijamas kaip didžiausia XIII a. ir net XIV a. lietuvių (žemaičių) pergalė prieš Ordino kariuomenę, pakeitusi visą geopolitinę regiono padėtį, sužlugdžiusi Ordino planus užgrobti Žemaitiją ir teritoriškai sujungti dvi Ordino atšakas. Itin svarbiu mūšio padariniu laikomas pergalės

suteiktas atokvėpis jaunai Lietuvos valstybei, sustabdęs kryžiuočių veržimąsi ir leidęs Lietuvos kunigaikštystei sustiprėti ir virsti galinga baltų valstybe.

Durbės mūšio reikšmę suvokė ir amžininkai, ypač istorinės literatūros kūrėjai. Viduramžių kronikos retai buvo rašomos vien pažintiniais tikslais, dažniausiai jos turėdavo aiškų tikslą ir adresatą. Tai galėjo būti ir politinis užsakymas, propaganda, tam tikros visuomenės pozicijos istoriniais klausimais išraiška. Durbės mūšis viduramžių istoriografijoje taip pat buvo aktyviai eksploatuojamas siužetas, įvairių tikslų ir adresatų turėjusių kronikininkų veikaluose. Kautynės kronikininkų vaizduotėje tapo dramatiška kova tarp krikščionių ir pagonių. Joje pynėsi išdavystė su didvyriškumu, galima buvo palaikyti tiek vieną, tiek kitą pusę, priklausomai nuo kronikininko tikslų ir uždavinių, atitinkančių visuomenės, kurioje veikė tas kronikininkas, istorinius poreikius. Šio straipsnio tikslas ir yra aptarti Durbės mūšio pasakojimo funkcijų bei vietos Prūsijos ir Livonijos istoriografinėse tradicijose kaitos raidą XIII–XVI a. vid.

Pasakojimas apie Durbės mūšį livoniškuose šaltiniuose

Seniausias išlikęs pasakojimas apie Durbės mūšį užrašytas *Eiliiotojoje Livonijos kronikoje* (*Livländische Reimchronik*; XIII a. pab.). Pasakojimas pateiktas itin išaukštinta kalba, akivaizdžiai kontrastuojami Ordino nariai ir juos Durbės mūšyje svarbiausiu momentu sąmoningai palikę kuršiai. Anot kronikininko, kuršiai nenorėjo kovoti su lietuviais, nes tikėjosi, kad pastariesiems sunaikinus Ordino brolius jie galės sunaikinti Kurše likusius kryžiuočius¹. Kautynėms prasidėjus kuršiai „leidosi į kojas, kad išsaugotų gyvybes; su estais lenktyniavo. Tie bėgti gerai mokėjo“². Kuršių išdavystė, jų bailumas priešpriešinami Ordino narių ir jiems ištikimais likusių karių iš Sembos narsai ir drąsai. Pasakojimas pilnas pagyrų Ordino kariams – į mūšį jie atžygiavo *dėl gerovės krikščionių*, narsiai kovėsi ir žuvo kankinių mirtimi. Kartu su Ordino kariuomene besikovusių piligrimų mirtis buvo žiauri. Šis pasakojimas yra kronikos autoriaus rauda, turėjusi priminti jos besiklausantiems Ordino narių didvyriškumą, pasiaukojimą, stiprinti esamų narių pasiryžimą kautis su pagonimis. Svarbus pasakojimo motyvas, nuolat akcentuojamas Vokiečių ordinui palankiose kronikose – Dievo, Mergelės Marijos, šventųjų palankumas Ordinui, pritarimas jo veiklai, narių globa. Štai jau kitame kronikos skyriuje *Durbės mūšio pasekmės* autorius nurodo, kad gailestingasis Dievas broliams iš Prūsijos atsiuntė savo paguodą, kuri padėjo galinga ranka ir teisingais sumanymais Ordinui gražinti atskilusius kraštus (visų pirma Prūsiją) atgal į krikščionybę³.

Galima išskirti dvi Durbės mūšio versijas – livoniškąją ir prūsiškąją. Livoniškosios versijos pagrindas buvo *Eiliiotosios Livonijos kronikos* pasakojimas, kuriame nuolat kartojamais elementais tapo po Durbės mūšio *Warrach* pilyje, netoli Kuldygos, nukankintų Ordino brolių likimas⁴ ir Karšuvos bei Duobelės pilių praradimas⁵, t. y. tos pasakojimo detalės, kurios buvo aktualios būtent livoniškajai Vokiečių ordino daliai, o vėliau ir kronikas rašiusiems Livonijos autoriams. Štai Hermannas von Wartbergė (~1330 – ~1380) savo *Livonijos kronikoje* (*Chronicon Livoniale*) apskritai nemini nei mūšyje dalyvavusių Ordino narių iš Prūsijos, nei žuvusio Prūsijos maršalkos, nei sembų. Kronikoje tiesiog pažymima, kad žuvo Ordino maršalas (Livonijos) kartu su daugeliu

¹ *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Parengė ir į lietuvių kalbą išvertė D. ANTANAVIČIUS, D. BARONAS, A. DUBONIS, R. PETRAUSKAS. Vilnius, 2005, p. 278–279.

² *Ibid.*, p. 278.

³ *Mindaugo knyga...*, p. 279.

⁴ SrL, Erster Band, S. 621.

⁵ *Ibid.*, S. 622.

piligrimų⁶. H. von Wartbergės kronika besirėmusio Baltazaro Russow veikale *Livonijos provincijos kronika* (*Cronica der Provinz Lyfflandt*; išleista 1584) informacijos apie Durbės mūšį nėra daug. Iš esmės ji identiška H. von Wartbergės duomenims. Nors B. Russow pažymi, kad žuvo ir Prūsijos maršalka, sembai išvis neminimi, tačiau tradiciškai livoniškoms kronikoms minimi 8 paimti į nelaisvę ir 5 nukankinti Ordino broliai⁷.

Durbės mūšio naratyvas prūsiškojoje Ordino istoriografijoje

Plataus naratyvo apie Durbės mūšį autorius yra Ordino dvasininkas Petras Dusburgietis († ~1326 m.). Seniausiuose Prūsijos metraščiuose apie Durbės mūšį rašoma itin lakoniškai. Pelplino analuose (*Annales Pelplinenses*; XIII a. pab.), nurodoma data (1260 m., šv. Margaritos diena) ir vietovė (Kuršas)⁸. Prūsijos istorijos santraukoje (*Epitome gestorum Prussiae*; XIV a. vid.), kurios autoriumi, anot lenkų istoriko J. Wenta⁹, galėjo būti ir Petras Dusburgietis, duomenys apie Durbės mūšį taip pat nėra itin išsamūs – užrašytos tik dvi žinutės, kuriose paminėta mūšio data (1260 m., šv. Margaritos diena), vieta (Kuršas, prie Durbės upės) ir žuvusių Ordino brolių skaičius (150 karių)¹⁰.

Prūsijos žemės kronikos (*Chronicon terrae Prussiae*; baigta 1326 m.) šaltinis buvo *Eiliuotosios Livonijos kronikos* pasakojimas, tačiau Petras Dusburgietis pritaikė jį prie Vokiečių ordino Prūsijoje poreikių. Dalis informacijos pasakojimuose atitinka: kautynių priežastis – Vokiečių ordino noras atkeršyti plėšikaujantiems Kurše lietuviams; maršalkos iš Prūsijos dalyvavimas mūšyje; kuršių išdavystė; Livonijos ir Prūsijos maršalkų žūtis¹¹. Nieko nerašoma apie ne itin aktualių prūsiškajai Ordino daliai Karšuvos ir Dobelės pilių praradimą. Nukankintų Livonijoje Vokiečių ordino narių kankinystės istoriją keičia sembų, vadovaujamų Sklodo iš Kvedenavos, žygdarbis. Sembai iki paskutinės minutės liko ištikimi Ordinui ir žuvo kaudamiesi *nelyginant antrieji Makabėjai*. Ordino ir jiems ištikimų sembų žygdarbio išpūdis sustiprinamas nurodant 150 Ordino brolių ir nesuskaičiuojamos daugybės krikščionių žūtį, pabrėžiant mūšio pasėkmes – trys keturi pagonys nukaudavo šimtą pabėgti bandžusių krikščionių.

Kronikoje minimas 150 žuvusių Ordino karių skaičius įsigalėjo istoriografijoje ir šiuo metu plačiai naudojamas nurodant mūšio aukas. Vargu ar šis skaičius rodo tikrą žuvusių Ordino narių skaičių, greičiau juo siekiama simboliškai pabrėžti skaitytojui mūšio dydį ir svarbą. 150 arba 1500 – itin dažnai pasikartojantys skaičiai, kuriais Petras Dusburgietis naudojasi nurodydamas kautynėse dalyvavusių ar jose žuvusių Ordino karių skaičių¹². Galima daryti prielaidą, kad šio skaičiaus populiarumą kronikoje lėmė Petro Dusburgiečio žinios apie makabėjus, su kuriais autorius ne kartą lygino Vokiečių ordino narius, o Durbės mūšyje ir sembus¹³.

⁶ *Livonijos kronikos: Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė*. Vilnius, 1991, p. 171–172: „Kartu su 150 brolių jis buvo užmuštas juos persekiojusių lietuvių šv. Margaritos dieną, kada kuršiai antrą kartą atkrito į savo netikėjimą. Ordino maršalas su daugeliu piligrimų buvo užmuštas tame pačiame mūšyje, ir 8 broliai, patyrę išdavystę, buvo nukankinti Vartajenos pilyje (netoli Durbės).“

⁷ SrL, Zweiter Band, S. 619.

⁸ SrP, Bd. I, S. 270: „Da der strit zu Kuwerlant an sente Margareten tac geschach, tusen zweihunder und sechzec jar.“

⁹ WENTA, J. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preussens*. Toruń, 2000, S. 212–217.

¹⁰ SrP, Bd. I, S. 282: „A.d. MCCLX Fuit conflictus in Curonia circa flumen Durben, ubi CL fratres cum ceteris corruerunt“ ir „A.d. MCCLX Dimicatum est apud Durben in die beate Margarete virginis.“

¹¹ DUSBURGIIETIS, P. *Prūsijos žemės kronika*. Parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė, žemėlapiį sudarė R. BATŪRA; vertė L. VALKŪNAS; redagavo K. KORSAKAS. Vilnius, 1985, p. 142–143.

¹² Ibid., p. 143, 161, 168, 190, 199, 224, 226, 234, 239, 258, 259, 260, 266, 269, 271, 273.

¹³ Ibid., p. 78, 79, 80, 143.

Vokiečių ordino karių lyginimas su makabėjais buvo itin populiarus siužetinis topas viduramžių Prūsijos istoriografijoje. Prūsijos kronikininkas ypač pabrėžė besąlygišką makabėjų ištikimybę Dievu ir Įstatymui, jų pasiryžimą kovoti, nepaisant smarkiai viršijančių priešų pajėgų ir pasikliaujant tik Dievu. Antrojoje Makabėjų knygoje pasakojama apie 20 000 karių Seleukidų kariuomenės, vadovaujamos Nikanoro, kautynes su 6000 žydų, vadovaujamų Judo Makabėjaus. Žydai padalijo savo pajėgas į keturis būrius po 1500 karių. Norėdamas sumažinti savo karių baimę dėl smarkiai jų pajėgas viršijančios Seleukidų imperijos kariuomenės, Judas Makabėjus priminė kariams senąsias žydų pergales, kurias jie pasiekė pasitikėdami vien Dievo pagalba. Žydai kautynes laimėjo, sunaikinę 9000 imperijos karių. Šis pasakojimas darė įspūdį viduramžių kronikininkams, kurie jo motyvus naudojo kurdami savo gyvenamojo laiko įvykių pasakojimus. Vokiečių ordino kariai, kovoję su pagonimis prūsais, Petro Dusburgiečio kronikoje buvo gretinami su makabėjais, kovojančiais su pagoniška Seleukidų imperija. Tad gali būti, kad Petras Dusburgietis, stokodamas žinių apie Ordino nuostolius Durbės mūšyje, perėmė jas iš pasakojimo apie makabėjus, su kuriais lyginami Durbės kautynėse žuvę sembai.

Petro Dusburgiečio nuomone, Durbės mūšio metu Dievas buvo kryžiuočių pusėje, ir tai įrodo pasakojimai apie du mūšyje dalyvavusius riterius – Hermaną, vadinamą Saracėnu, ir brolių iš Glizbergo¹⁴. Petras Dusburgietis pasakoja apie Prūsijoje gyvenusio kaimo kūliko viziją, kurioje pastarasis mato abiejų riterių sielas, apsuptas angelų ir šventųjų mergelių, kurios kartu su Mergele Marija kyla į dangų. Taip kronikininko tekste pralaimėtos kautynės tampa pralaimėjusiųjų pergale. Petras Dusburgietis aiškina savo skaitytojams, kad Durbės mūšis, kaip ir apskritai visa kova su pagonimis, yra dieviško plano dalis. Pats Kristus siunčia Ordino nariams *ši buvusių ir būsimų atskalūnybių antkrytį*, norėdamas, kad nukautieji gautų pelnytą atpildą danguje, likę gyvieji savo tikėjimo tvirtumą grūdintų nuolatiniuose pavojuose, o netikėliai būtų sutriuškinti¹⁵. Taip pasakojimas apie Durbės mūšį kronikoje tampa propagandos instrumentu, perduodančiu kroniką skaitantiems Ordino nariams Ordino propaguojamas vertybes, elgesio kautynėse ir santykių su priešais modelius.

Kiti Petro Dusburgiečio pasakojimo variante esantys elementai, kurių nėra *Eiliiotojoje Livonijos kronikoje*, taip pat tarnauja šiam tikslui. Kilmingas pamedėnas Mata kronikoje paverčiamas į Ordino pusę perėjusio, naują tikėjimą priėmusio ir jį nuoširdžiai ginančio prūso etalonu. Mata priešinamas su savo tėvu, Pamedės kilminguoju Pipinu, kuris nuolat puldinėjo krikščionis ir kitaip maišė kryžiuočiams. Galiausiai Ordinui pavyko Pipiną sučiupti, jis už arklio uodegos buvo nuvilktas iki Torūnės ir ten po medžiu pakartas¹⁶. Mata, atvirksčiai nei jo tėvas, anot Petro Dusburgiečio, uoliai tarnavo Kristaus tikėjimui, kurį gynė iki mirties¹⁷.

Pipinas, jo sūnus Mata, vaikaičiai ir provaikaičiai yra istoriniuose šaltiniuose minimi dar ir XIV a. vid., tad Petro Dusburgiečio pasakojimai, nerandami *Eiliiotojoje Livonijos kronikoje*, apie Mata patarimą Prūsijos maršalkai kuršių prašymą atiduoti jiems lietuvių pagrobtas žmonas ir vaikus galėjo būti paremti Ordino karių ir Ordinui tarnaujančių prūsų sakybine tradicija.

Visi šie minėti Petro Dusburgiečio pasakojimo apie Durbės mūšį siužetai buvo kartojami vėlesnių Prūsijos kronikininkų, keičiami, papildomi, komentuojami. Taip buvo įtvirtinta savita, nuo livoniškosios besiskirianti, pasakojimo apie Durbės mūšį versija.

¹⁴ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 144–145.

¹⁵ Ibid., p. 145.

¹⁶ Ibid., p. 90.

¹⁷ Ibid., p. 91.

Eiliuotoji Livonijos kronika ir *Prūsijos žemės kronika* daugeliu atžvilgių yra panašios. Abi jos – oficialiosios Vokiečių ordino istorijos. Kronikos turėjo ne tik pažintinę, Ordino istorijos įamžinimo funkciją, bet buvo itin svarbi ir didaktinė kronikų reikšmė – kolektyvinio Ordino narių identiteto, paremto istorine tradicija, formavimas ir stiprinimas. Abiejų kronikų stilius, struktūra aiškiai rodo, kad jos buvo skirtos vidaus naudojimui – kronikos buvo skaitomos Ordino konventuose pietų metu, kad būtų galima Ordino narius supažindinti su institucijos istorija, jos narių žygdarbiais, perteikti Ordino nuostatas, stiprinti brolių moralę ir discipliną. Durbės mūšis, jame dalyvavusių Ordino narių didvyriškumas ir pasiaukojimas buvo itin tinkama medžiaga naratyvui konstruoti.

Petro Dusburgiečio Durbės mūšio pasakojimo versija bemaž pažodžiui buvo pakartota Mikalojaus iš Jerošino *Prūsijos kronikoje* (*Die Kronicke von Pruzinlant*; 1331–1335)¹⁸, o iš šios ją perėmė labai populiarī Prūsijoje *Vyresnioji didžiųjų magistrų kronika* (*Die Ältere Hochmeisterchronik*; 1433–1440)¹⁹. Šios kronikos autoriui, Ordino dvasininkui, buvo žinomas ir *Eiliuotosios Livonijos kronikos* tekstas, tačiau Durbės mūšio pasakojimas buvo paremtas būtent Mikalojaus iš Jerošino tekstu. Visiškai atvirkščiai pasielgė *Jaunesniosios didžiųjų magistrų kronikos* (*Die Jüngere Hochmeisterchronik*; ~XV a. vid.) autorius, taip pat Vokiečių ordino Prūsijoje narys. Aprašydamas Durbės mūšį, kronikininkas naudojo *Eiliuotosios Livonijos kronikos* versiją, nors jam buvo žinomos *Petro Dusburgiečio* ir *Vyresnioji didžiųjų magistrų kronikos*. Pasakojimas apie kautynes yra ganėtinai neilgas, daugiausia paveiktas prūsiškojo naratyvo. Nuo *Eiliuotosios Livonijos kronikos* skyrėsi tuo, kad joje buvo nurodytas žuvusių Ordino brolių skaičius (150 brolių), vietoj lietuvių su Ordino kariuomene kovoja žemaičiai²⁰. *Annales expeditialis Prussici* (XV a. pr.) duomenys yra identiški Petro Dusburgiečio informacijai, nurodomas žuvusiųjų skaičius (150 karių) ir dviejų žuvusių Ordino narių vardai – Livonijos magistras Burgardum de Hornhusen ir Prūsijos maršalka Henricum Botel.

Simono Grunau kronika

Dominikonų vienuolio Simono Grunau († ~1530 m.) *Prūsijos kronika* (*Preussische Chronik*) daugeliu atžvilgių yra unikalus veikalas Prūsijos istoriografijoje. Ji skyrėsi tiek nuo Vokiečių ordino istoriografijos tradicijai priklausančių kronikų (Petro Dusburgiečio, Mikalojaus iš Jerošino, Vygando iš Marburgo, Johano iš Posilgės, Conrado Bitschino, Laurentius Blumenau, *Vyresniosios* ir *Jaunesniosios didžiųjų magistrų kronikų*), tiek nuo XV a. vid. pradėjusios formuotis Prūsijos miestų istoriografinės tradicijos (Johanno Lindenau, Casparo Weinrich, Bernto Stegmanno ir kt. kronikos). Skirtingai nei būdinga Ordino istoriografinėi tradicijai, S. Grunau neidealizuoja kovos su pagonimis, dažnas jo pasakojimas apie Ordino ir baltų tautų (prūsų, lietuvių, žemaičių ir t. t.) kautynes pateikiamas iš abiejų pusių pozicijų, dažnai užjaučiant ir palaikant būtent baltus. Kita vertus, S. Grunau artimas Ordino kronikų autorių naudojamas kompiliavimo, remiantis Šventojo

¹⁸ SrP, Bd. I, S. 425–426.

¹⁹ SrP, Bd. III, S. 562–563.

²⁰ SrP, Bd. V, S. 97: „Dair nae int jair ons Heeren M. CC ende lxxvij sterff die meister Borchaert thegens den conink van Sameyten ende Letouwen, ende hy wert verslagen in den stride dat groet scade was. Ende diet gheschiede tot Durben op dat velt verrardelick, dair die meister ghelaecht was. Daer bleven doet anderhaelff hondert broederen des oirdens ende veel edeler mannen ut Duytschen lande. Die maerscalc van Pruyssen bleeff dair mede in den stride doet. Daer worden ghevanghen acht broeders des oirdens, ende die Sameyten lieten maken een groet vier ende dair worpen sy die selve broeders in ende verbrandense alsoe. Oick waren daer noch sesz brueders des oirdens, die worden jamerlick ghepynt ende grote martelie aen ghedaen, then lesten worden hem arm ende been off ghehouwen ende hoir live ghevierendelt ende hebben alsoe die crone der martelien ontfangen. Die heiden creghen die sloeten the Korsouwe ende Dobbelen beide in.“

Rašto pasakojimais, būdas. Su miestiečių istoriografija S. Grunau siejo domėjimasis vietos istorija ir bandymas kurti Prūsijos krašto naratyvą, t. y. tai, ko pritrūkdavo Ordino ar vienuolynų kronikininkams, kurių istorijos objektas buvo institucijos – Vokiečių ordino ar vienuolyno – istorija. Tačiau S. Grunau, skirtingai nei jo epochos istoriografijos kūrėjai, buvo vienas pirmųjų, siekęs Prūsijos krašto istoriją papasakoti pasaulinės istorijos kontekste.

S. Grunau tęsė kryptį, kurią brėžė Enėjaus Silvijaus Pikolominio veikalas *Apie prūsų padėtį ir kilmę* (*De situ et origine Pruthenum*; 1450–1456 m.), Lauryno Blumenau kronika *Vokiečių ordino istorija* (*Historia de Ordine Theutonicorum*; ~1450 m.) ir Erazmo Stelos knyga *Prūsijos senovė* (*De antiquitatibus Borussiae libri duo*; 1518), kuriose buvo bandoma įrodyti Prūsijos germaniškumą, siekiantį antikos laikus, tuo pateisinant Vokiečių ordino valdžią Prūsijoje ir ginant ją nuo Lenkijos pretenzijų į šią teritoriją. Sukurtasis fiktyvus naratyvas leido Vokiečių ordinui pateisinti savo legitimumą Prūsijoje, tačiau nepadėjo išvengti ir numalšinti XV a. kilusio susipriešinimo tarp Vokiečių ordino ir Prūsijos miestiečių bei kilmingųjų. Ši priešprieša galiausiai virto Trylikamečiu karu (1454–1466), turėjusiu didelę įtaką Prūsijos miestiečių istoriografijos formavimuisi.

Prūsijos miestų istoriografija rėmėsi Ordino kronikomis, tačiau buvo nukreipta į visiškai skirtingus tikslus. Ordino kronikose buvo aukštinami Ordino kariai, primenami jų žygdarbiai, siekiama formuoti institucinį identitetą ir patriotizmą, o Prūsijos krašto kronikų (*Landeschronik*) funkcija buvo įvairiataučių Prūsijos gyventojų (daugiausia vis dėlto vokiečių etninės kilmės miestiečių ir vietos kilmingųjų) bendro identiteto, pagrįsto bendra istorine patirtimi, kūrimas ir stiprinimas, dažnai kuriamą identitetą priešinant Vokiečių ordino instituciniam identitetui.

Ši Prūsijos krašto istoriografija buvo kuriama Ordino istoriografijos pagrindu, tačiau įvykiai dažnai buvo vertinami visiškai skirtingai. Fiktyvus senosios germaniškosios Prūsijos naratyvas, propaguojamas Ordino kronikų, buvo perimtas, tačiau juo dabar buvo aiškinama XV a. Prūsijos gyventojų kilmė ir istorinis paveldas, o Vokiečių ordinas tapo atėjūnų institucija, priešinga vietiniams gyventojams. S. Grunau kronika atsidūrė pačiame šių istoriografinių karų sukūryje, ir tai negalėjo nedaryti įtakos kronikos tekstui. Lenkų tyrėjo Slavomiro Zonenbergo nuomone, postūmis S. Grunau rašyti kroniką buvo Gdansko elito užsakymas, lemiamas baimės, kad išspausdinta Erazmo Stelos kronika suteiks papildomų istorinių argumentų Vokiečių ordinui, bus nukreipta prieš didžiųjų Prūsijos miestų sąjungininkę Lenkiją ir silpnins istorinius Gdansko miesto argumentus propagandinėje kovoje su Vokiečių ordinu²¹. Ši lenkų tyrinėtojo nuomonė nėra be pagrindo, nes, anot paties S. Grunau, priežastys, paskatinusios jį imtis darbo, buvo tai, kad nėra bendro Prūsijos istorijos pasakojimo, daug kas buvo nublępta, daugelis kronikų buvo slapstomos ir naikinamos, mūrijamos sienose. S. Grunau rašo, kad kai kurios kronikos buvo atrastos ir pateko jam į rankas, todėl naudodamasis jomis jis galės atskleisti tiesą, papasakoti *teisingą* Prūsijos istoriją²². Tikriausiai neatsitiktinai, kaip nurodo pats kronikininkas, 1517 m., t. y. metai iki Erazmo Stelos knygos pasirodymo, neįvardyti ponai skolino S. Grunau keletą kronikų, tarp kurių buvo Petro Dusburgiečio ir Enėjaus Silvijaus Pikolominio veikalai²³.

Į „teisingos“ istorijos atskleidimą įėjo ir Vokiečių ordino istorijos pasakojimas apie tai „*kaip tironai tapo tarnais*“²⁴. Kronikoje daug Ordiną ir jo veiklą kritikuojančių skyrių. Ordinas nėra idealizuojamas, atvirksčiai – jo veikla, anot S. Grunau, dažnai kaip tik kenkdavo siekiams pagonis Prūsijoje ir kituose baltų kraštuose atversti į krikščionių tikėjimą. Ši neigiama nuostata Ordino

²¹ ZONENBERG, S. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz, 2010, s. 43–45.

²² GrK, Bd. I, S. 9.

²³ GrK, Bd. I, S. 5–7.

²⁴ Ibid., S. 4.

atžvilgiu buvo nulemta ir tradicinės priešiškos Ordinui Varmijos vyskupystės ir dominikonų istoriografijų įtakos Simonui Grunau. Svarbi buvo ir Vokiečių ordino sekuliarizacija 1525 m. bei jo vietoje atsiradusios Prūsijos kunigaikštystės perėjimas į liuteronybę, ką S. Grunau laikė bene pagrindine Prūsiją užgriuvusių nelaimių priežastimi²⁵.

Nagrinėjant, kokie buvo Durbės mūšio interpretavimo ypatumai S. Grunau kronikoje, į aukščiau minėtus veiksmus (kronikos priešišumą Vokiečių ordinui, poleminį ir propagandinį pobūdį) būtina atsižvelgti.

Durbės mūšio interpretacija S. Grunau kronikoje

S. Grunau kronikoje užrašytas pasakojimas apie Durbės mūšį yra platus ir palyginti su kituose šaltiniuose randamais pasakojimais itin detalus. Kronikininkas rašo, kad 1260 m. į Livonijos brolių valdomą Kuršą įsiveržė žemaičių bajoras Vytenis (*Wittenus*), jų vyriausiasis kunigaikštis, ir šią teritoriją užkariavo²⁶. Norėdami žemaičiams atkeršyti, Vokiečių ordino Prūsijos ir Livonijos broliai surinko 11 000 geriausių vyrų kariuomenę. Žygyje prieš žemaičius dalyvavo Livonijos brolis *Hermanas Rise* su 80 brolių, iš Prūsijos maršalka *Werneris Doldaw* su 33 broliais, karaliaus maršalka iš Švedijos junkeris *Uthramas Zoybogenas*. Šv. Margaritos dieną (liepos 13 d.) Livonijos ir Prūsijos pajėgos susijungė neįvardytoje Kuršo vietoje, kur jau buvo atžygiavęs Vytenio (*Wittenen*) maršalka Treniota (*Tranyatho*) su didžiule žemaičių kariuomene.

Prieš mūšį Prūsijos maršalka klausė kilmingo sembo *Mato von Quedenow* patarimo, kaip reikėtų kautis su žemaičiais. *Mato* atsakė, kad kryžiuočiai padarytų klaidą, jei kautųsi ant žirgų, todėl pasiūlė kautis pėsčiomis, o jo būrys galėtų žygiuoti priekyje: su žirgu prieš juos kautis prastas patarimas, reikia pėsčiomis. Dėl tokio patarimo *Mato* buvo apšauktas išdaviku, jam ir jo kariams liepta mūšio metu būti Ordino kariuomenės šone (flange). Prieš mūšį į Ordino vadovybę kreipėsi kuršiai, kurie prašė atiduoti pagrobtas žmonas ir vaikus, tuomet jie ištikimai Ordinui padėsia. Ordino broliai šį prašymą perdavė švedų kariams, kurie atsisakė belaisvius atiduoti be užmokesčio, sakydami, kad jei kuršiai duos tai, kas skamba, jie duos tai, kas gieda. Mūšyje dalyvavęs Ordino brolis iš Prūsijos *Zcarateyn*, švedų atsakymą pakomentavo, kad vargšams kuršiams, kurie Ordino valia negali atgauti savo artimųjų, Dievas parūpins ir kas skamba, ir kas gieda, o Ordino kariai gaus tai, kas smilksta. Po pokalbio su kuršiais Ordinas ėmė rikiuoti kariuomenę mūšiui, ir kuršiams buvo nurodyta išsidėstyti kariuomenės gale.

Galiausiai prasidėjo mūšis, kuriame susitikus kariuomenėms žemaičiai savo didelėmis kuokomis vieną po kito žudė Ordino karius. Pamatę naikinamus kryžiuočius, Ordino kariuomenę iš užpakalio užpuolė ir kuršiai. Pamatę, į kokią padėtį Ordino pajėgos pakliuvo kariuomenės centre, jiems į pagalbą atskubėjo minėtasis sembas *Mato* kartu su savo broliu *Slodo* ir dar 200 karių. Po 8 valandų mūšio Ordinas buvo sutriuškintas, žuvo ir sembai. S. Grunau įtraukia ir iš Petro Dusburgiečio kronikos jam žinomą pasakojimą apie Prūsijos valstietį, kuris vidurdienį su vaikais valgė ir staiga pradėjo graudžiai verkti. Kai jo paklausė, kodėl jis verkiąs, valstietis atsakė klausimu: ar nematote, kaip mūsų brolius žudo žemaičiai? Panaši vizija pasirodė ir vienai vienuolei Franckenlande.

Anot S. Grunau, žinios apie Ordino pralaimėjimą Prūsiją pasiekė greitai. Mūšyje Ordino kariuomenės sudėtyje dalyvavę ir išgyvenę prūsai grįžę savo gentainiams papasakojo apie kryžiuočių pralaimėjimą. Tai paskatino žmones ryžtis sukilti, ir jau tais pačiais 1260 m. po Prūsiją keliavo sukilėlių pasiuntiniai, ragindami žmones burtis miškuose ir organizuoti sukilėlių būrius.

²⁵ GrK, Bd. I, S. 5.

²⁶ Ibid., S. 254–256.

S. Grunau buvo žinomi pasakojimo apie Durbės mūšį Petro Dusburgiečio ir *Vyresniosios didžiųjų magistrų kronikos* variantai, tačiau dominikono kronikoje esama duomenų, nerandamų jokiuose kituose šaltiniuose: žemaičių kariuomenei Durbės mūšyje vadovavo Vytenio maršalka Treniota; Livonijos ir Prūsijos jungtinę kariuomenę sudarė 11 000 karių; minimi trys kituose šaltiniuose nerandami vardai – maršalka iš Livonijos brolis Hermanas Rise, Prūsijos maršalka Werneris Doldaw, karaliaus maršalka iš Švedijos junkeris Uthramas Zoybogenas; Hermanas Rise vadovavo 80-iai brolių, Werneris Doldaw – 33 broliams; žemaičiai kovėsi kuokomis; žuvusių sembų skaičius – 200 karių; kautynės užtruko 8 valandas. Tiesioginės Livonijos kronikų įtakos S. Grunau kronikoje nematyti, nors kažkurias iš jų kronikininkas galėjo žinoti. Pasakodamas apie rygiečių ir Livonijos ordino nesutarimus, jis teigia, kad norintieji sužinoti daugiau apie Livonijos ordino veiksmus Rygoje gali paskaityti Livonijos kronikas²⁷.

Kronikos tekstas rodo, kad S. Grunau gana aptakiai suvokė Lietuvos valdovų valdymo laikotarpių eilės tvarką. Štai Lietuvos ir žemaičių valdovų, su kuriais kovojo prūsai (turima omeny Vokiečių ordino valstybės gyventojai, o ne etninė baltų bendruomenė), sąrašė S. Grunau mini du valdovus *Tranyoto* ir *Trymoto*²⁸. Kitame, Lietuvos ir Žemaitijos karalių, sąrašė, kuris nurodytas skyriuje apie Mindaugo nužudymą ir jį nužudžiusio Treniotos karūnavimą, šis Treniota (*Thrimota*) yra vienintelis²⁹. Du valdovai panašiu vardu vėl atsiranda tekste, prijungtame prie pasakojimo apie 1293 m. Žemaitijoje pamokslavusį *Friedericus Syner*³⁰. Anot S. Grunau, Treniota (*Tranyato*) buvo žemaičių karalius, kurį nužudė *Trymota*. Šis *Thrimoto* paskutinį kartą minimas pasakojime apie kryžiuočių antpuolį, kurio data nepaminėta³¹. Kitame kronikos pasakojime minima, kad žemaičiai savo karaliumi pripažino galingą bajorą Vytenį (*Witteno*)³². Painiojasi S. Grunau ir rašydamas apie Vytenį, jo tėvą Butvydą (*Puttywero*) klaidingai įvardija Vytenio sūnumi³³. Tiksliau apie Lietuvos istorijos chronologiją ir asmenybes S. Grunau pradeda nusimanyti tik nuo Vytauto ir Jogailos laikų.

Išties kol kas nėra aišku, kodėl vadovavimą Durbės mūšiui S. Grunau priskiria būtent Treniotai ir kaip pastarasis tampa Vytenio maršalka. Kol kas gana akivaizdu, kad Vytenį kronikininkas maišo su Mindaugu, kurio maršalka, pagal kronikos teksto logiką, Treniota galėjo būti. Lietuvių kunigaikščių maršalkos yra dažnas topas S. Grunau kronikoje. Bemaž visi lietuvių valdovai kronikoje turi savus maršalkas, pavyzdžiui, be Treniotos, Vytenis turėjo ir dar vieną maršalką – *Naylobe*³⁴. Įdomi Ingos Baranauskienės mintis³⁵, esą S. Grunau galėjusi pasiekti Lietuvos metraščiuose fiksuota legenda, kad didįjį kunigaikštį Vytenį jo pirmtakas Traidenis vaikystėje paėmęs iš Ariogalos, o vėliau paskyręs savo maršalu, vargu ar yra teisinga. Nors S. Grunau kronikos šaltinių klausimas kol kas yra itin problemiškas, akivaizdžios Lietuvos metraščių įtakos kronikos tekstui nematyti.

S. Grunau kroniką sunku pavadinti užbaigta kronika, ji labiau primena parengiamąją medžiagą kronikai rašyti, istorinės medžiagos sanakaupa, kurioje buvo kaupiama ir kompiliuojama iš įvairiausių šaltinių renkama informacija. Kronika redaguota bent tris kartus (1517–1521; 1521–1526; 1527–1530), tekstas buvo rašomas beveik iki pat autoriaus mirties, tačiau iki galo kronikos sutvarkyti ir parengti leidybai nespėta. Šalia jau paruoštų kronikos skyrių buvo lipdoma papildoma informacija. Viename

²⁷ GrK, Bd. I, S. 519.

²⁸ Ibid., S. 27.

²⁹ Ibid., S. 278.

³⁰ Ibid., S. 448–449.

³¹ Ibid., S. 453.

³² Ibid., S. 454.

³³ Ibid., S. 461.

³⁴ GrK, Bd. I, S. 456.

³⁵ BARANAUSKIENĖ, I. Kas vadovavo žemaičiams Durbės mūšyje? *Voruta*, 2010, lapkr. 6, Nr. 21 (711), p. 11.

skyrįje pasirodydavo viena kitai prieštaraujančios informacijos, įrašomi keli kronikininko sužinoti to paties pasakojimo variantai. Pavyzdžiui, pasakojime apie Ordino puolimą Skalvoje, kuriam vadovavo krašto magistras *Ludwigas von Schimppenas*³⁶, S. Grunau rašo apie didžiules kautynes, kuriose 7000 skalvių visą dieną kovėsi su 3000 Ordino karių. Kautynės baigėsi skalvių pralaimėjimu, žuvo daugelis skalvių kunigaikščių. Ordino kariuomenė taip pat patyrė daug nuostolių. S. Grunau nurodo, kad žuvo ir *Ludwigas von Schimppenas*. Tame pačiame pasakojime rašoma, kad *Ludwigas von Schimppenas* liko gyvas, tačiau po metų susirgo, galiausiai mirė ir buvo palaidotas Karaliaučiuje.

Kad ir kaip būtų, teiginys, kad Treniota vadovavo žemaičiams Durbės mūšyje, ilgam išsitvirtino lietuvių istoriografijoje ir iki šiol daro įtaką lietuvių istorinei sąmonei. Nepaisant nuolatinių lietuvių istorikų bandymų išsklaidyti šį mitą³⁷, jis vėl ir vėl pasirodo tiek grožinėje, tiek mokslinėje literatūroje. Šis teiginys vartojamas ir mokyklose mokant vaikus Lietuvos istorijos³⁸.

Nesugebėjimu ar nespėjimu apdoroti sukauptos gausios medžiagos galima aiškinti ir kitų nežinomų kituose šaltiniuose vardų – maršalka iš Livonijos brolis *Hermanas Rise*, Prūsijos maršalka *Werneris Doldaw*, karaliaus maršalka iš Švedijos junkeris *Uthramas Zoybogenas* – atsiradimą pasakojime apie Durbės mūšį. Nėra aišku, kodėl S. Grunau neteisingai užrašo Prūsijos ir Livonijos maršalkų vardus, nes šie vardai aiškiai nurodyti Petro Dusburgiečio kronikoje, kurią S. Grunau žinojo. Net ir vėlyvesnės kronikos neklysta nurodydamos žuvusių magistro ir maršalkos vardus. Štai *Mathaeus Waisselio* kronikoje (*Cronika alten Preuscher*; išleista 1599 m.) pasakojama, kad Kurše Ordinas pralaimėjo *eine grosse Schlacht*³⁹. Mūšyje stabmeldžiai lietuviai ir kuršiai nukovė Livonijos magistrą *Burckhardą von Horchueną* ir *Heinrichą Botheną*.

Iš S. Grunau kronikos teksto aišku, kad Petro Dusburgiečio kronikoje minimi žuvusių magistro ir maršalkos vardai kronikininkui buvo žinomi. Labai panašų į Durbės mūšio aprašymą randame ir daug tolesniame kronikos tekste – pasakojime apie bendrą lietuvių ir lenkų antpuolį į Brandenburgo markgrafystę 1326 m⁴⁰. Nors kronikos leidėjai teigia, kad S. Grunau naudojosi lenkų istoriko Motiejaus iš Miechovitos veikalu *Lenkijos kronika* (*Chronica Polonorum*, išleista 1521 m.), vokiečių kronikininko versija skiriasi ne tik nuo Motiejaus iš Miechovitos, bet ir nuo Petro Dusburgiečio. S. Grunau pasakojimo versijoje atsiranda Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino sūnus Mindaugas (*Mendogus*), kuris vadovauja vienai iš trijų jungtinės kariuomenės dalių, per Kuršą besiveržiančių į Prūsiją. Kurše netoli *Dhuren* upės ir *Sanct Jorgensberge* (Georgenburgo) *Mendogus* susikovė su Ordino kariuomene, vadovaujama Livonijos žemės magistro *Heinricho von Hurnhutzeno* ir maršalkos iš Prūsijos *Carolus von Eyfftelen*. Toliau aprašoma, kaip *Mendogus*, sunaikinęs Ordino kariuomenę, įsiveržė į Sembą, vėliau į Notangą, kurią ilgai siaubė, kol galiausiai grįžo į Lietuvą.

Petro Dusburgiečio minimas Livonijos žemės magistras Burchardas iš Hornhauzeno (*Burgardus de Hornhusen*)⁴¹ minėtame S. Grunau pasakojime virsta *Heinrichu von Hurnhutzenu*. Šį pokytį vėlgi galima aiškinti klaida kompiliuojant pasakojimus, kronikininkui žinomus iš Petro Dusburgiečio ir Motiejaus iš Miechovitos kronikų. S. Grunau buvo pirmasis, Prūsijos istoriografijoje naudojėjęs Lenkijos istoriniais šaltiniais, nors ir ribotai į Prūsijos istoriografinę tradiciją įvedęs

³⁶ GrK, Bd. I, S. 445.

³⁷ GUDAVIČIUS, E. Kas kovėsi Durbės mūšyje. *Istorija*, 1987, t. 27, p. 3–21; BARANAUSKIENĖ, I. Op. cit., p. 11.

³⁸ JOKIMAITIS, R.; KASPERAVIČIUS, A.; MANELIS, E.; STUKIENĖ, B. *Pasaulio ir Lietuvos istorija, VI–XVIII amžiai: vadovėlis 8 klasei*. Vilnius, 2006, p. 32.

³⁹ MATTHÆVM WAISSELIVM. *Chronica alter Preusscher. Liffendischer und Curlendischen Historien*. Königsberg, 1599, S. 79.

⁴⁰ GrK, Bd. I, S. 511–512.

⁴¹ SrP, Bd. I, S. 95.

XV–XVI a. lenkų istoriografijos požiūrius. Pagrindinis lenkų istorikų veikalas, kuriuo S. Grunau naudojami, buvo anuomet populiarius ir plačiai pasklidęs lenkų istoriko Motiejaus Miechovitos. Kronikoje fragmentiškai minimas Durbės mūšis, nurodant laiką, vietą ir du žuvusiuosius – Livonijos maršalką *Henricus de Hornshufen* ir Prūsijos maršalką, kuris įvardijamas tik *Hericus*⁴². Šią informaciją su klaidingais Ordino kariuomenės vadų vardais Motiejus iš Miechovitos tiesiogiai perima iš J. Dlugošo, kuris savo kronikoje (*Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*; baigta 1480 m.) taip pat nurodo Livonijos magistrą *Henryką v. Hornshuseną* ir Prūsijos maršalką *Henryką*⁴³. Tad S. Grunau sąžiningai pamini jam žinomus faktus, esančius Motiejaus iš Miechovitos pasakojime apie Durbės mūšį, tačiau visiškai klaidingus, ir Petro Dusburgiečio pasakojime rastus duomenis iš daug vėliau nei 1260 m. vykusių įvykių.

Maršalka iš Prūsijos *Carolus von Eyfftelen* greičiausiai atitinka Petro Dusburgiečio minimą švedų karalaitį Karolį. Viename iš S. Grunau rankraščių rašoma ne *Carolus von Eyfftelen*, bet *Carolus von Eyffland*. Atsižvelgiant į abiejų raidžių vizualinį panašumą rankraštiniuose XIV–XVI a. šriftuose, galima spėti, kad S. Grunau kronikos rankraščio autorius tiesiog supainiojo E ir L raides.

Petro Dusburgiečio minimas Henrikas Botelis S. Grunau kronikoje minimas tik kartą pasakojime apie prūsų kunigaikščio *Thyrwaydo* ir Ordino narių nepavykusį taikos susitarimą⁴⁴. Panašų pasakojimą galima rasti ir Petro Dusburgiečio kronikoje⁴⁵. Abu pasakojimai turi daug panašių detalių – pasakojama apie nesėkmingą Ordino narių antpuolį Notangoje. Pagal Petro Dusburgiečio versiją, 1249 m. po karinio žygio grįžtančią Ordino kariuomenę Kriukų kaimelyje apsupo ir užblokavo prūsų kariuomenė. Neturėdami kitos išeities, Ordino nariai sutiko už laisvą perėjimą duoti keturis įkaitus, tarp kurių buvo ir Henrikas Botelis. Vos gavę įkaitus, prūsai įsiveržė į kaimą ir nukovė 54 brolius, o vieną iš įkaitų nukankino. S. Grunau pasakojimo versija detalesnė, nes čia jis kompiliuoja keletą Petro Dusburgiečio pasakojimų⁴⁶. Minimas prūsų vadas kunigaikštis *Thyrwaydo*, nurodomas plėšikaujančių Ordino narių skaičius – 18 Ordino brolių ir 30 narių. Prūsai Ordino narius užspeitė *Crockeyn* gyvenvietėje, kurioje kryžiuočiai tris dienas atmušinėjo prūsų atakas. Tuomet kunigaikštis *Thyrwaydo* pasiūlė Ordino kariams vienerių metų paliaubas. Po tarpusavio ginčų Ordino nariai su sąlygomis sutiko ir jas patvirtindami prūsams perdavė tris brolius, tarp kurių buvo ir *Hermanas Bozolas*. Vos Ordino kariuomenė išžygiavo iš kaimo, juos užpuolė Henriko Manto vadovaujami prūsai ir visus išžudė, o įkaitus nukankino. *Hermanui Bozolui* buvo perpjautas pilvas ir ištraukta žarna, kurią prūsai pririšo prie medžio. *Hermanas Bozolas* buvo varomas apie medį tol, kol numirė.

Prūsų *Mato* ir *Sklodo* atvejis taip pat rodo, kaip kompiliuodamas S. Grunau maišo faktus, nesusiejia atskiruose šaltiniuose minimų tų pačių asmenų. Petro Dusburgiečio teiginio, kad Sklodos buvo iš Kvedenavos, laikosi iš esmės visos viduramžių Prūsijos kronikos, tačiau S. Grunau pasako-

⁴² MATTHIAS DE MIECHOW. *Chronica Polonorum*. Cracovia, 1521, p. CLXV: „*In die sanctae Margarethae iuxta fluuium Durom, in Curlandia conflixerut & magna strage aedita, Henricus de Hornshufen Liuoniae, & Hericus Marsaleus Prussiae, pliresx alii Cruciferi occisi sunt.*“

⁴³ JANA DŁUGOSZA *Kanonika Krakowskiego Dziejów polskish Ksiąg dwanaście*. Tom II, Ks. V, VI, VII, VIII. Kraków, 1868, s. 364–366: „*Prusacy i Litwini barbarzyńcy, rozgniewani na mistrza Krzyżaków Pruskich o zbudowanie zamku Karszowina na górze Ś. Jerzego, wyprawili się na ich zgladę z największą jak tylko mogli potęgą. A napotkawszy dwa wojska, Pruskie i Inflantskie, które przybyły na obronę zamku, w dzień Ś. Małgorzaty nad rzeką Durom w Kurlandyi bitwę stoczyli, i po straszliwej rzezi, w której mistrz Inflantski Henryk v. Hornshusen i Henryk marszałek Pruski z innymi Krzyżakami polegli, wielu zaś pierchnęło rozsyppką, barbarzyńcy odnieśli zwycięztwo, i tak zamek Karszowin jako i Heilsberg, ogłodziwszy oblężenców, zdobyli.*“

⁴⁴ GrK, Bd. I, S. 243–244.

⁴⁵ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 130–132.

⁴⁶ GrK, Bd. I, S. 243–244.

jimo variante žmogumi iš Kvedenavos tampa būtent *Mato*, kurį Petras Dusburgietis įvardija *Pipini* sūnumi. Vietoj vieno Petro Dusburgiečio *Matto*⁴⁷ S. Grunau kronikoje atsiranda du asmenys – *Mato* ir *Macko*, kurie, sprendžiant iš kronikos teksto, tarpusavyje neturi jokio ryšio. S. Grunau nemini, kad *Mato* yra Pipino sūnus, šio fakto nemini ir vėlyvosios Ordino kronikos, pavyzdžiui, *Vyresnioji didžiųjų magistrų kronika*⁴⁸. *Peypino* sūnumi S. Grunau kronikoje įvardijamas *Macko*⁴⁹, tuo tarpu *Mato*, anot kronikininko, yra *Slodo* brolis. Tolesniame kronikos tekste randame prūsą *Sloden*, kuris turėjo brolių – prūsų kunigaikštį *Nalube*⁵⁰. Kaip ir *Mato* ir *Macko* atveju, S. Grunau nepavyksta aiškiai susieti *Slodo* su *Sloden*. *Slodo* kronikoje žūsta Durbės mūšyje didvyriška mirtimi, tuo tarpu *Sloden* kartu su dar vienu broliu *Wargello*, grįžęs iš Livonijos, dėl nenoro pasiduoti Ordinui siekė išvyti savo brolių *Nalube* iš pastarojo žemių. Tuo tarpu Petro Dusburgiečio versijoje *Nalubo* yra *Sclo*do iš Kvedenavos, dalyvavusio ir žuvusio Durbės mūšyje, sūnus. *Wargullo* taip pat nėra *Sclo*do iš Kvedenavos brolis, jis įvardijamas tiesiog *Nalubo* giminaičiu⁵¹. Taip pat nėra nė užuominos, kad *Sclo*do pasakojamų įvykių metu (viskas vyko jau po Durbės mūšio) būtų gyvas.

S. Grunau pirmą kartą Petro Dusburgiečio kronikoje randamus pasakojimus apie *Matto*, *Pipini* sūnų, ir *Sclo*do iš Kvedenavos, *Nalubo* tėvą, savo kronikoje naudoja itin laisvai ir klaidingai, pernelyg nesigilindamas į Petro Dusburgiečio kroniką. Vietoje vieno *Matto*, S. Grunau kronikoje atsiranda vienas su kitu nesusiję *Mato* ir *Macko*, vietoje vieno *Sclo*do atsiranda *Slodo* ir *Sloden*. Jau *Vyresniojoje didžiųjų magistrų kronikoje* Petro Dusburgiečio pasakojimo apie *Nalubo* išvijimą detalės yra skirtingos – *Nalube* tampa prūsu iš Kvedenavos, nors Petro Dusburgiečio kronikoje *Nalubo* gyvenamoji vieta nenurodoma, o *Wargollin* tampa *Nalube* broliu⁵². S. Grunau ne tik perima šiuos *Vyresniojoje didžiųjų magistrų kronikoje* atsiradusios versijos pakitimus, bet ir privedia savų netikslumų. Pavyzdžiui, tiek *Mato*, tiek *Slodo* S. Grunau kronikoje virsta sembais, nors tiek Petro Dusburgiečio, tiek *Vyresniojoje didžiųjų magistrų kronikoje* aiškiai nurodoma, kad *Mato* buvo pamedėnas, o *Slodo* – sembas.

Nesugebėjimas susitvarkyti su keliais informacijos šaltiniais ir kompiliacinis pasakojimo kūrimo metodas buvo būdingas ir kitiems Prūsijos kronikininkams. Štai Luko Davido (1503–1583) Prūsijos kronikoje (*Preußische Chronik*; rašyta nuo 1575 m.) kompiliuota Petro Dusburgiečio ir S. Grunau kronikų informacija. Jo Durbės mūšio pasakojimo pagrindu tapo S. Grunau variantas, kurį L. Davidas papildė detalėmis iš Petro Dusburgiečio kronikos ir savais pamąstymais. S. Grunau kronikoje užrašytą švedų atsakymą kuršiams, kai šie paprašė gražinti žmonas ir vaikus, *jei bus kas skamba, bus kas ir gieda*, ir brolio Saracėno nuomonę apie kuršių įžeidimą L. Davidas priskiria Petri Dusburgiečiui⁵³. Sembo *Sclo*do atveju L. Davidas laikosi Petro Dusburgiečio pasakojimo varianto, kad *Sclo*do buvo prūsas iš Kvedenavos, Noliubės (*Nalubi*) tėvas. Su S. Grunau ir P. Dusburgiečio nuomonėmis, kad *Macko* buvo Pipino sūnus, L. Davidas nesutinka. Jei taip būtų buvę iš tikrųjų, rašo L. Davidas, Pipino sūnus vargu ar galėtų apsikrikštyti ir būti ištikimas Ordinui, kuris nukankino jo tėvą⁵⁴.

⁴⁷ GrK, Bd. I, S. 96.

⁴⁸ GrK, Bd III, S. 562.

⁴⁹ GrK, Bd. I, S. 215.

⁵⁰ Ibid., S. 260.

⁵¹ Ibid., S. 105.

⁵² Ibid., S. 565.

⁵³ M. LUCAS DAVID'S *Preussische Chronik*. Herausgegeben von D. E. HENNIG, Vierter Band. Königsberg, 1813, S. 32.

⁵⁴ Ibid., S. 30

Simbolizmas S. Grunau pasakojime apie Durbės mūšį

S. Grunau kronikoje minimus skaičius (11 000 vyrų Ordino kariuomenę, žuvusių 150 Ordino brolių, 200 žuvusių sembų) galima laikyti labiau abstrakčiais ir simboliniais, kuriais autorius nori pabrėžti kariuomenės didumą ar pralaimėjimo tragiškumą dėl didelio žuvusiųjų skaičiaus. Štai, pavyzdžiui, skaičiai 150 ar 1500⁵⁵, 200 (taip pat 2, 20, 2000, 20 000)⁵⁶ yra dažni motyvai S. Grunau kronikoje, naudojami mūšyje žuvusių Ordino karių dideliame skaičiui apibūdinti, taip pat jais apibūdinamas belaisvių skaičius, žuvusių pagonių kiekis. Šie skaičiai dažni ir Petro Dusburgiečio kronikoje⁵⁷. Kiti itin populiarūs skaičiai S. Grunau kronikoje yra 4, 40, 400, 4000, 40 000⁵⁸, tą patį galima pastebėti Petro Dusburgiečio kronikoje⁵⁹. Šiais skaičiais vėlgi įvardijami Ordino, prūsų ar lietuvių kariuomenių, paimtų į nelaisvę ar nužudytų belaisvių dydžiai.

11 000 kariuomenė minima ne tik pasakojime apie Durbės mūšį. Anot S. Grunau, 1310 m. Vokiečių ordinas kartu su 75 Ordino riteriais surinko 11 000 karių žygiui į Lietuvą⁶⁰; tiek pat karių iš Žemaitijos, iš Gedimino, gavo kilmingas jaunuolis iš Livonijos, prašęs Lietuvos valdovo padėti susigrąžinti Livonijos krašto magistro atimtą jo sužadėtinę⁶¹. Kartais naudojamas ir 100 000 skaičius, tiek karių iš visos Livonijos surinko Livonijos žemės magistras Eberhartas von Monheimas (1328–1340) Rygos apgulčiai⁶².

Livonijos brolis *Hermanas Rise* su 80 karių, maršalka iš Prūsijos *Werneris Doldaw* su 33 broliais – šie skaičiai taip pat nebūtinai galėjo būti išgalvoti. S. Grunau galėjo pasinaudoti iki šių laikų neišlikusiais Ordino vidiniais dokumentais ir statistiniais duomenimis. Kad tokių būta ir kad S. Grunau apie juos žinojo, rodo kronikoje pateikiami statistiniai Vokiečių ordino valstybės duomenys. Kai kurie jų yra tokie detalūs, kad priskirti juos vien kronikininko fantazijai yra ganėtinai sunku. Pavyzdžiui, kronikoje galima rasti statistinių Ordino duomenų, kurie, anot S. Grunau, buvo pateikti Ordino kapitulai 1406 m.⁶³ Pagal juos Vokiečių ordinas 1406 m. turėjo didįjį magistrą, didįjį komturą, didįjį maršalką, 74 komturus, 18 foptų, 700 Ordino riterių, iš kurių 114 per nenurodytą laikotarpį mirė nuo ligų ir senatvės. Ordino dvasininkų grupę sudarė 3 vyskupai, 35 kanauininkai, 162 Ordino šventikai, 25 Ordino klebonai. Šiuos Ordino narius aptarnavo 65 vynininkai, 40 vyriausiųjų virėjų, 37 slaugytojai, 39 žvejai, 93 malūnininkai, 6200 tarnų. Ordino valdomoje teritorijoje buvo 48 pilys, 55 miestai, 2640 dvarų, 18 368 kaimai, 3085 bažnykaimiai, 8031 bažnytkaimis, kuriuose nebuvo šventikų. Per metus Ordinas gaudavo 800 000 auksinių markių pajamų iš mokesčių. Duomenys stebina savo detalumu, taigi vargu ar galima būtų juos priskirti kronikininko fantazijai, kaip daugeliu atvejų siūlo kronikos leidėjai. Realiau manyti, kad S. Grunau galėjo

⁵⁵ GrK, Bd. I, S. 194, 454; Bd. II, S. 222, 230, 236, 248, 255, 256, 276, 294.

⁵⁶ GrK, Bd. I, S. 194, 221, 222, 233, 234, 238, 244, 246, 255, 266, 268, 461, 481, 482, 501, 524, 638, 727; Bd. II, S. 215, 222, 229, 237, 244, 248, 249, 252, 255, 273, 280, 288, 292, 293, 336.

⁵⁷ PETRAS DUSBURGIETIS, Skaičiai 150 ar 1500: p. 36, 53, 84, 120, 133, 187, 194, 205, 209, 219, 243, 247, 260, 269, 310, 313, 324, 332, 334, 340; skaičiai 200 (taip pat 2, 20, 2000, 20 000): p. 178, 265, 266, 276, 282, 291, 327, 330.

⁵⁸ GrK, Bd. I, S. 194, 221, 225, 239, 251, 481, 494, 495, 500, 502, 618, 635, 727, 739; Bd. II, S. 222, 246, 258, 263, 265, 266, 268, 287, 341, 465.

⁵⁹ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 3, 28, 38, 40, 46, 84, 123, 138, 143, 171, 184, 185, 192, 269, 292, 308, 310, 315, 320, 321, 338, 351, 355, 357.

⁶⁰ GrK, Bd. I, S. 485.

⁶¹ Ibid., S. 534.

⁶² Ibid., S. 518.

⁶³ GrK, Bd. II, S. 722.

pasinaudoti iki šių laikų neišlikusiais dokumentais, ypač atsižvelgiant į tai, kad tokių itin detalių duomenų S. Grunau pateikia ne vienoje vietoje⁶⁴.

33 Vokiečių ordino brolių iš Prūsijos paminėjimas taip pat gali būti neatsitiktinis. Nors nėra žinomas šaltinis, kuriuo S. Grunau galėjo pasinaudoti nurodydamas šį skaičių, tačiau ši informacija panaši į vadinamųjų *Renenburgo analų* (paskutinė data 1348 m.) ir nekrologo duomenis. Juos Renneburgo pilies bažnyčios archyve rado ir lenkiškai nusirašė informacijos apie Lietuvos istoriją bažnyčios dokumentuose ieškojęs Motiejus Strijkovskis. Nekrologe, jei juos Strijkovskis nurašė gerai, yra dvi žinutės, nurodančios į Durbės mūšį. Žinutėse ties liepos 13 d. data rašoma, kad šią dieną žuvo „*Mistrz Burchardus ze trzydziescią dwiemá Bráciey*“ ir „*Burchardus Haren Mistrz Zakonu ze trzydziescią piąciá Bráciey*“⁶⁵. Panašūs metraščiai ir Ordino narių nekrologai, skirti žuvusiems Ordino nariams mirties dieną pagerbti, Ordino bažnyčiose plačiai žinomi ir paplitę, daugelis ne Ordinui priklausiusių bažnyčių, taip pat ir vienuolynai juos turėjo. Vargu ar S. Grunau žinojo Renenburgo metraščių ir nekrologą, tačiau panašios informacijos galėjo rasti vienuolynų ar bažnyčių archyvuose.

Dar vienas S. Grunau pasakojimo apie Durbės mūšį elementas, nerandamas kituose šaltiniuose ir galintis turėti simbolinę reikšmę, yra S. Grunau minimas žemaičių ginklas kuoka. S. Grunau pirmasis pamini, kad žemaičiai Durbės mūšyje naudojo kuokas. Šį motyvą kronikininkas naudojo ne viename savo veikalo pasakojime. 1379 m. žemaičiai, anot S. Grunau, į pelkyną įviliojo Klaipėdos komtūro *Marquardus von Rischeyno* kariauną. Kryžiuočiai, pasiskirstę mažomis grupelėmis, netvarkingai žygiavo pelkyne žemaičių įrengtais mediniais takais. Žemaičiai šias paskiras grupeles po vieną naikindavo. Ordino raitelius žemaičiai užpuldavo iš priekio ir iš galo, su kuokomis mušdavo žirgus, kurie šokdavo į pelkę, su savimi nusitempdami ir kryžiuočius⁶⁶. Senesniojoje didžiųjų magistrų kronikoje, kurios pasakojimu rėmėsi S. Grunau, jokių kuokų neminima. 1466 m. sausio 25 d. žemaičiai, pasinaudoję siautusia pūga, nužudė pro Klaipėdą į Prūsiją karo reikmėms ėjusią pinigų siuntą saugojusius Ordino karius. 1500 žemaičių per 5 valandas kuokomis sunaikino livoniečių būrį, dar daugiau jų žuvo mirtinai sušalę⁶⁷.

Kuoka – lengvai ir greitai padaromas, grubus, pigus, bet efektyvus ginklas, kurį viduramžiais dažniausiai naudojo valstiečiai ir pėstininkai. Nuo XIII a. viduramžių literatūroje kuoka buvo barbarų, priešpriešinamų idealizuojamam riteriui, nesilaikančių riteriško etiketo, ginklas⁶⁸. Kuokos naudojimas kautynėse buvo siejamas su primityvumu ir atsilikimu. Nors tiek Livonijos, tiek Prūsijos kronikose esama duomenų apie tai, kad lietuviai ir žemaičiai naudojo tiek vėzdus, tiek geležimi kaustytas arba akmenines svaidomas kuokas⁶⁹, įtaką S. Grunau pasakojimui greičiausiai padarė stereotipinis viduramžių kronikininkų požiūris, pagal kurį žemaičiai buvo primityvūs, kietasprandžiai pagonys. Būtent tokios nuomonės apie XIII a. žemaičius laikėsi ir S. Grunau. Žemaičiai, kronikininko nuomone, iš prigimties yra neprotingi ir nepaslinkūs, ir tik tokia stipri asmenybė kaip Mindaugas galėjo juos suvaldyti ir panaudoti kovoje⁷⁰. Pagonių įvardijimas neprotingais ir užsispyrusiais yra labai dažnas viduramžių istoriografijoje. Neprotingumas siejamas su priešinimusi krikščionybei, o kvailas užsispyrimas viduramžių kronikininkų kalba dažniausiai reikšdavo, kad pagonys, nepaisant krikščionybės spaudimo, laikosi savųjų papročių ir religijos.

⁶⁴ GrK, Bd. I, S. 165; Bd. II, S. 722.

⁶⁵ SrP, Bd. II, S. 148.

⁶⁶ SrP, Bd. I, S. 639.

⁶⁷ GrK, Bd. II, S. 293–294.

⁶⁸ NICHOLSON, J. H. *Medieval warfare: theory and practice of war in Europe, 300–1500*. New York, 2004, p. 100.

⁶⁹ SrP, Bd. III, S. 102, 597.

⁷⁰ GrK, Bd. I, S. 276.

Pasakojimo apie Durbės mūšį vieta ir funkcijos S. Grunau kronikoje

Durbės mūšio pasakojimas S. Grunau kronikoje atlieka tam tikrą funkciją. Pirmiausia Durbės mūšis yra naratyvas, tvirtai įėjęs į Prūsijos istoriogafinę tradiciją; jis minimas visose kronikose, kurios buvo prieinamos S. Grunau, tad nenuostabu, kad ir jo paties kronikoje šis pasakojimas aptinkamas. Kita funkcija parėjo iš apskritai kronikos autoriaus požiūrio į Vokiečių ordiną. Į Vokiečių ordiną S. Grunau žvelgia itin kritiškai, ir Durbės mūšis jam yra dar viena proga tą kritiškumą perteikti. Akivaizdžiausiai S. Grunau tendencingumą Ordino atžvilgiu atskleidžia siužetas apie Durbės mūšyje dalyvavusį ir jame žuvusį Ordino brolių Hermaną, pravarde Saracėnas.

Petras Dusburgietis pasakoja apie Karaliaučiaus Vokiečių ordino konvento brolių Hermaną, pravarde Saracėnas, kuris buvo atsidavęs Mergelės Marijos tarnas, niekada neatsakydavęs bet ką padaryti, jei buvo prašoma jos vardu. Pavyzdžiui, jis paleido savo belaisvį, negalėjusį surinkti išpirkos, nes kažkas paprašė tai padaryti vardan Mergelės Marijos. Prieš tapdamas Ordino nariu jis kovojo ietininkų turnyre, kuriame pasikliaudamas Mergelės Marija nugalėjo. Laimėtus ginklus ir žirgą jis atidavė vargšams. Hermanui jau esant Ordino nariu pasirodė jam Mergelės Marija, kuri buvo pilna liūdesio, nes Ordino broliai kalbėjo ne apie ją ir jos sūnų, šventųjų darbus, bet apie kunigaikščių darbus, materialius dalykus. Anot Petro Dusburgiečio, prieš Durbės mūšį Mergelės Marija pasirodė Hermanui, kuriam pasakė, kad kviečia į savo sūnaus puotą. Po šios vizijos Hermanas atsisveikino su savo Ordino broliais. Ši personažą S. Grunau žinojo iš Petro Dusburgiečio kronikos, kurioje jis yra pavyzdinis Ordino karys, atitinkantis Ordino propaguojamus idealus – drąsus, dorovingas, pasikliaujantis Dievo ir ypač Mergelės Marijos globa, didvyriškai žūstantis Durbės mūšyje ir už savo nuopelnus patenkantis į dangų⁷¹. Tad Hermanas, pravarde Saracėnas, reprezentavo Vokiečių ordiną apskritai ir vėlgi kartoją dažnai Petro Dusburgiečio ir kitose Ordino kronikose išsakomą postulata, kad Ordinas ir jo veikla yra kreipiamą ir globojama Dievo ir kad Ordino veikla yra dieviško plano dalis, o jo įgyvendintojai neabejotinai sulauks atpildo – rojus.

S. Grunau kronikoje Hermanas, pravarde Saracėnas, vaizduojamas kiek kitaip. S. Grunau rašo, kad Hermanas buvo kilmingas švabas iš *Gymmingeno*, neaukštas, didelis Dievo ir ypač Marijos tarnas. Istoriją apie Hermano kovą ietininkų turnyre S. Grunau pakeičia istorija apie dalyvavimą žirgų lenktynėse. S. Grunau pasakojimas detalesnis nei Petro Dusburgiečio. Anot dominikono, Hermanas keliavo į Veneciją, norėdamas įstoti į Ordiną. *Passau* mieste priėmė žirgų lenktynininko iššūkį. Ryte išklauses Marijai skirtų mišių, jis dalyvavo žirgų lenktynėse, kuriose laimėjo, o laimėjimą išdalijo vargšams. Pasakojimą apie Saracėno paėmimą į dangų S. Grunau kompiliuoja jungdamas du atskirus Petro Dusburgiečio pasakojimus – apie Mergelės Marijos viziją, kurioje ji peikia Ordino brolių apsileidimą, ir apie Mergelės Marijos pranašystę, kad Hermanas mūšyje žus. Atvykęs į Prūsiją Hermanas gyveno dorai, dažnai bendravo su Mergelės Marija, kuri jam daug ką atskleisdavo. Hermanui Mergelės Marija išsakė savo nusivylimą Ordino broliais, ir šis pasakojimas yra gerokai platesnis nei atitinkamas Petro Dusburgiečio pasakojimas. Mergelės Marija, anot S. Grunau, Hermanui sakė, kad visame Ordine yra tik penki broliai, prašantys jos pagalbos, tačiau ji negalinti padėti, nes negalinti numalšinti Dievo pykčio, kurio priežastis yra tai, jog Ordino broliai nebeturi jokios Dievo baimės, gėdos ir jokios meilės. Anksčiau Ordino broliai garbinę ją ir jos vaiką, tačiau dabar broliai šneką vien apie materialiuosius dalykus, darą gėdą savo profesijai, pasiduodą įvairioms erezijoms ir silpnybėms. Kasdienius aukojimus jos sūnui Ordino nariai pakeitę žmogiškųjų silpnybių garbinimu – kaip moko antikristas. Todėl Hermanas ir dar keturi broliai, turį

⁷¹ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 139, 140, 143, 144.

pasiaukoti dėl likusiųjų ir žūti būsimame mūšyje. Mergelė Marija pažadėjo, kad ji jo nepalikianti ir jo sielą nunešianti į dangų.

Nesunku suprasti, kad šis smarkiai pakeistas ir papildytas S. Grunau pasakojimas yra skirtas būtent jo gyvenamojo laikotarpio skaitytojui, jo numanomai auditorijai. Šis pakeistas Grunau pasakojimas aiškiai nukreiptas į Ordino kritiką, nes jame yra grasinama Ordino ateities nariams, ir kritika Saraceno laikų Ordino broliams iš tikrųjų yra kritika S. Grunau laikų Ordino nariams.

Durbės mūšio teikiamas ideologines galimybes išnaudojo ir Ludwigas von Baczko (1756–1821). *Mato*, kuris, anot autoriaus, protingai ir didvyriškai patarė riteriams kautis pėsčiomis, tokį patarimą davė numanydamas, kad Ordino kariai gali pakriksti ir bandyti iš mūšio bėgti. Kova be žirgų, pėsčiomis, pabėgimo galimybę atimtų ir paliktų kariams vienintelį pasirinkimą „*mur Sieg oder Tod*“⁷². Taip pavyzdžiu keliamas *Sklo*, kuris matė, kad Ordino kariai pakliuvo į bėdą, ir nors turėjo galimybę iš kautynių pasitraukti, sukviatė savo gentainius ir priminė jiems Ordino geradarystes, dėl kurių atsidėkodami sembai turėtų pasidalyti su Ordino kariais jų nelaime. Šie du pavyzdžiai, anot L. von Baczko, rodo tikrąjį etninių prūsų tautinį charakterį ir turėtų pripildyti skaitytojų širdis meile ir pagarba šiems „*edlen Wilden*“.

Augustas von Kotzebue (1761–1819) Durbės mūšio pasakojimą poetiniais posakiais taip pat panaudojo savo neigiamoms mintims apie Ordiną išreikšti. Magistrą Hartmaną Grumbachą jis vadina tironu, pastačiusiu Labiau pilį sembams gąsdinti; panašus buvo ir *Burchardtas von Hornhau-fenas*⁷³. Jo pasakojime būtent Ordino riteriai tampa bailiais, turinčiais polinkį pabėgti iš mūšio, būtent tai ir mano bei siekia išvengti *Mato*, siūlydamas nultipti nuo žirgų ir kautis pėsčiomis⁷⁴. Itin Kotzebue piktna Ordino vienuolių gobšumas, kuris neleidžia jiems be išpirkos atiduoti kuršiams į nelaisvę paimtų moterų ir vaikų. Istorikas pateisina kuršių veiksmus, nes jei jie būtų padėję Ordino kariuomenei laimėti mūšį, nieko gero iš gobšių Ordino riterių nebūtų sulaukę. Kaip ir S. Grunau, jis mini, kad kova tęsėsi 8 valandas.

Išvados

Durbės mūšis tiek dėl savo reikšmės (žuvo didžiulis kiekis Ordino narių), tiek dėl žemaičių ir kitų baltų pergalės sukeltų geopolitinių pasekmių visam regionui paliko gilų įspūdį kautynių amžininkams. Šios kautynės tapo sudedamąja Vokiečių ordino istorinės atminties dalimi, nuolat aktualizuojama per dvi svarbias Ordino viduje naudotas kronikas – *Eiliiotąją Livonijos kroniką* ir Petro Dusburgiečio *Prūsų žemės kroniką*. Šios dvi kronikos atliko oficialių Ordino istorijos versijų funkcijas, buvo skirtos Ordino narių instituciniam identitetui ir disciplinai stiprinti. Durbės mūšio pasakojimas šiose kronikose taip pat buvo panaudotas kronikų tikslams – aukštinti Ordino narių didvyriškumą ir pasiaukojimą, suteikti istoriniais pavyzdžiais pagrįstą iš Ordino narių laukiamo elgesio modelių. Durbės mūšis iš pat pradžių tapo istoriniu mitu, kuriame šalia faktinės medžiagos, grįstos liudytojų prisiminimais, yra nemažai fikcinių detalių, semantinių kodų ir simbolių, skirtų specifinei skaitytojų ar klausytojų grupei – Ordino nariams. Tokie simboliai ir kodai – kuršių išdavystės pabrėžimas siekiant išryškinti kryžiuočių žūties didvyriškumą, 8 Ordino narių kankinystę, Dievo ir Mergelės Marijos parama Ordinui, sembų pasiaukojimas ir kt. Ordino atšakų Livonijoje ir Prūsijoje autonomiškumas lėmė gana ankstyvą Durbės mūšio naratyvo skilimą į du pasakojimo variantus – livoniškąjį ir prūsiškąjį. Šių versijų skirtumus lėmė ir skirtingi Ordino atšakų istorio-

⁷² BACZKO, L. *Geschichte Preussens*. Königsberg, 1792, S. 309.

⁷³ KOTZEBUE, A. *Preussens ältere Geschichte*. Zweyter Band. Riga, 1808, S. 9.

⁷⁴ *Ibid.*, S. 10.

grafiniai poreikiai ir vietos kontekstas. Petro Dusburgiečio kronikoje nebeliko *Eiliuotajai Livonijos kronikai* ir vėlesnei Livonijos istoriografijai svarbių pasakojimo elementų – 8 nukankintų Livonijos kryžiuočių ir dviejų pilių, esančių Livonijoje, praradimo, t. y. tų elementų, kurie Prūsijos ordino nariams nebuvo aktualūs. Vietoje išnykusių elementų pasakojimas Prūsijoje pasipildė naujomis detalėmis – atsirado sembų didvyriškumo motyvas, Pipino sūnaus Mato ir Sklodo iš Kvedenavos siužetas, Hermano, pravarde Saracėnas, istorija, t. y. tais pasakojimo elementais, kurie galėjo būti aktualūs Ordino Prūsijoje nariams.

S. Grunau kronika buvo dar vienas svarbus pasakojimo apie Durbės mūšį evoliucijos etapas. Naudodamasis įvairiais šaltiniais, Petro Dusburgiečio kronika, viduramžių kronikininkams būdingu simbolizmu, S. Grunau sukūrė įdomų ir paveikų, daugeliu iki tol nebuvusių detalių papildytą pasakojimą. Dėl didžiulės šios kronikos įtakos vėlesnei Prūsijos ir aplinkinių kraštų istoriografijoms, daugelis S. Grunau teiginių tapo „istoriniais faktais“, kuriais ilgą laiką nebuvo abejojama: kad žuvo 200 sembų, kad žemaičių vadas kautynėse buvo Treniota, kad žemaičių pagrindinis ginklas kautynėse buvo kuoka, kad mūšis truko 8 valandas ir kt. Kai kurie iš S. Grunau sukurto Durbės mūšio istorinio mito elementų (ypač Treniotos įvardijimas žemaičių vadu) yra išlikę ir šių laikų mokslinėje bei populariojoje literatūroje.

Santrumpos

Simon Grunau's preussische Chronik – GrK

Scriptores rerum Livonicarum – SrL

Scriptores rerum Prussicarum – SrP

Literatūra

- BARANAUSKIENĖ, Inga. Kas vadovavo žemaičiams Durbės mūšyje? *Voruta*, 2010, lapkr. 6, Nr. 21 (711), p. 11.
 BACZKO, Ludwig von. *Geschichte Preussens*. Königsberg, 1792, S. 309.
 GUDAVIČIUS, Edvardas. Kas kovėsi Durbės mūšyje? *Istorija*, 1987, t. 27, p. 3–21.
 KOTZEBUE, August, von. *Preussens ältere Geschichte*. Zweyter Band. Riga, 1808.
 JOKIMAITIS, Rimantas; KASPERAVIČIUS, Algis; MANELIS, Eugenijus.; STUKIENĖ, Beatričė. *Pasaulio ir Lietuvos istorija, VI–XVIII amžiai: vadovėlis 8 klasei*. Vilnius, 2006.
 NICHOLSON, J. Helen. *Medieval warfare: theory and practice of war in Europe, 300-1500*. New York, 2004.
 WENTA, Jarosław. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preussens*. Toruń, 2000.
 ZONENBERG, Sławomir. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz, 2010.

THE TRADITION OF INTERPRETATIONS OF THE BATTLE OF DURBĖ IN LIVONIAN AND PRUSSIAN HISTORICAL SOURCES (THIRTEENTH – EARLY SIXTEENTH CENTURIES)

Egidijus Miltakis

Lithuanian University of Educational Sciences, Lithuania

Summary

Like every historical myth, the story of the battle of Durbė changed depending on the social needs of a given period, authorial aims and the effect writers sought. In the Middle Ages chroniclers representing different institutional and public ideologies altered the narrative of the Battle of

Durbė, added to it, combining and stressing certain narrative elements which authors considered to strengthen the effect they sought to create on their readers. The aim of this article is to sum up the development of accounts of the battle in historical writing during the thirteenth- early sixteenth centuries. Most attention is devoted to three chronicles, namely the Livonian Rhymed Chronicle (late thirteenth cent.), Peter of Dusburg's Chronicle of the Land of Prussia (1326) and Simon Grunau's Prussian Chronicle (mid-sixteenth cent.). These chronicles contain three related but different accounts of the battle which made the greatest influence on later writing. The first account of the battle is found in the Livonian Rhymed Chronicle and this formed the basis for later chronicle stories of Durbė, especially in Livonia. It was on this account that Peter of Dusburg based his chronicle's report of the encounter for a Prussian audience. New details were added, while some features relating to Livonia, but of little relevance to a Prussian reader, were omitted, with more stress laid on the heroic exploits of members of the Prussian branch of the Teutonic Order. Dusburg's text had a particularly great significance for later authors not only in Prussia, but also in Lithuania and Poland. Another great influence on later accounts of Durbė was the Chronicle of Simon Grunau. Grunau supplemented Dusburg's account with many details not mentioned previously to create an interesting and effective story of the conflict. Some of the details mentioned for the first time by Grunau later became 'historical facts', which remained undoubted for a long time in scholarship, propaganda, *belles lettres* and educational literature.